

מתוך סדרת הספרים "לב המועדים"

עלון לב המועדים

גליון סד הלכות והליכות בין המצרים

בין המצרים

אמר הנביא (איכה א- ג) "כל רודפיה השיגוה בין המצרים" דהיינו בין י"ז בתמוז לט' באב השיגוה בין המצרים, גימטריא "המה כ"א יום מ"ז בתמוז ועד ט' באב" (רוקה, מטה משה תרצו).

שלושת השבועות מ"ז בתמוז עד תשעה באב נקראים ימי בין המצרים (ש"ע תקנא יז) ופירשו חז"ל (איכה א) יומי דעקא ימי צרות (של"ה). טעם אחר: לפי שקוראים בשבתות אלו פרשיות מטות מסעי ודברים שיש בה מענין חלוקת הארץ וזה רמז לנחמת ציון וירושלים שנזכה לחלק הארץ כמו שנאמר "לאלה תחלק את הארץ" ומן המיצר נזכה לעלות ברחבה לארצנו (טעמי המנהגים ליקוטים קעו).

מקור התענית ב"ז בתמוז

מהפסוק בזכריה (ח יט) "צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהפוך לישון ושמחה", ורביעי הכוונה רביעי לחודשי השנה שבמנין חדשי השנה ניסן הראשון (טור תקמט א).

סיבת הצום

משום חמש צרות שאירעו לישראל באותו היום, א. נשתברו לוחות הראשונים כשירד משה מן ההר. ב. בוטל קרבן התמיד בבית ראשון על פי גזרת מלכות הרשעה. ג. הובקעה העיר בחורבן בית שני. ד. שרף אפוסטמוס הרשע את התורה. ה. הועמד צלם בהיכל (גמרא תענית כו, א). הב"ח מביא ב' גרסאות מי העמיד את הצלם א. אפוסטמוס. ב' מנשה הוא זה שהעמיד את הצלם (תקמט א).

הטעם שמתענים ב"ז והרי בפסוק (ירמיהו נב ו) כתיב "בחודש

הרביעי בתשעה לחודש הובקעה העיר"

אע"פ שבבית ראשון הובקעה העיר בט' בתמוז, מ"מ תקנו להתענות ב"ז, כיון שבבית שני הובקעה העיר ב"ז בתמוז (טושו"ע תקמט ב, גמ' תענית כח, ב)

הירושלמי (תענית פרק ז) מתרץ שגם בבית ראשון היה ב"ז בתמוז ומה שנכתב בירמיה שהובקעה בט' מחמת הצרות טעו

בחשבון (הובא במג"א תקמט ב). נפק"מ בין התירוצים האם בעל נפש יחמיר על עצמו לצום גם בט', לתירוץ א' בעל נפש יחמיר על עצמו, לתירוץ ב' אין צריך לצום אפילו משום מידת חסידות (ע"ן באר היטב תקמט א).

הטעם שלא גזרו להתענות גם בט', לפי שאין מטריחים על הציבור יותר מדאי (מג"א תקמט ב בשם הרמב"ן).

צום נדחה

כשחל י"ז בתמוז בשבת הצום נדחה עד לאחר השבת (ש"ע תקנ ג) והטעם: לפי שיש מצווה להתענג באכילה ושתיה בשבת שנאמר (ישעיהו נח, יג) "וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכבד" (מנחת חינוך מצוה ש"ו).

טעם אחר: לפי שנאמר (משלי י כב) "ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסף עצב עמה", והביאור ברכת ה' זו השבת שנאמר (בראשית ב, ג) "ויברך אלהים את יום השביעי", ועליה נאמר "ולא יוסיף עצב עמה" (תוס' מ"ק דף כג, ב ד"ה מאן דאמר).

והטעם דנדחה ולא מקדימים ליום חמישי משום דאקדומי פורענותא לא מקדימינן (מגילה ה, א, משנ"ב תקנ ס"ק ט).

חומרות ב"ז בתמוז

ב"ז בתמוז אין נוהגים בחומרות כשל ת"ב, והטעם: לפי שבתחילה שרצו וקיבלו עליהם לצום לא קיבלו שיהיה כחומר של תשעה באב לפי שאין רוב הציבור יכול לעמוד בגזרה זו (מג"א תקנ ג משנ"ב שם ס"ק ב) חוץ מתשעה באב הואיל והוכפלו בו צרות החורבן ב' פעמים (לבוש תקנא ב).

ג' דפורענותא

בג' שבתות אלו מפטירים ג' הפטרות דפורענותא, ונקרא כך לפי שמוזכר בהפטרות אלו תוכחה, ואלו הן: שבת ראשונה "דברי ירמיהו" (ירמיהו א'), שבת שניה "שמעו דבר ה'" (ירמיהו ב), ובשבת שלפני תשעה באב "חזון ישעיהו" (ישעיהו ו).

הטעם שמפטירים אנו בהפטרות אלו דווקא כיון שבשלושה אופנים יכול האדם לעבוד את בוראו ולהשיגו, בראיה, ובשמיעה, ובדיבור, אך תחת זאת חטאו ישראל בשלושה אלו, בדיבור עסקי לשון הרע, בראייה, ובשמיעה, על כן אנו מפטירים "דברי ירמיהו" על עסקי דיבור, "שמעו דבר ה'" על עסקי שמיעה, ו"חזון ישעיה" על עסקי ראייה, מלשון חזית איש מהיר במלאכתו (רבי יהונתן אייבשיץ).

נהגו מנהגי אבלות בשבועות אלו לפי שהם היו ימים קשים לישראל לפי שאז התחילו צרות החורבן ואלו הם:

בני אשכנז מתחילים מנהגי אבלות מ"ז בתמוז, ומר"ח מוסיפים יותר באבילות באיסור אכילת בשר ושתית יין, רחיצה וכיבוס, ובני ספרד נוהגים מנהגי אבלות רק משבוע שחל בו [מלבד שמיעת נגינה].

התחלת ימי בין המצרים

נחלקו הפוסקים מתי מתחיל איסור דיני בין המצרים, יש אומרים: שמתחיל מליל י"ז ("א"א בוטאשטש סעיף ז), והטעם: לפי שאבלות החורבן מתחילה מליל י"ז שהרי היום הולך אחרי הלילה ורק לגבי תענית י"ז בתמוז איסור אכילה ושתיה מתחיל מהבוקר לפי שאין הציבור יכול לעמוד בו (שו"ת חיים שאל לחיד"א סימן כב), ויש אומרים: שמתחיל מהבוקר (בעה"מ תענית יא הובא באגר"מ ח"א קסח).

ונהגו לנהוג כל דיני בין המצרים מצאה"כ כליל י"ז (אורחות רבינו ח"ב עקז בשם הגר"י קניבסקי).

נשואים כליל התענית: במקום הדחק מותר לערוך חופה וקידושין לפני השקיעה אפילו שהשמחה והריקודים ימשכו אחר השקיעה (אורחות רבינו ח"ב ע' עקז). ודעת הגרשז"א לאסור אפילו במקום הדחק (הליכות שלמה).

תספורת: לכתחילה אין להסתפר כליל י"ז, ובצורך גדול מותר (הגר"מ פ"ה הלכות ת"ב תקנא שמעתא דמשה שם יא, הגריש"א מבקשי תורה קובץ מ"ז עמוד ט), והטעם: לפי שבמקום הצורך יש לסמוך על השיטה שכל דיני בין המצרים מתחילים בבוקר.

נישואים אירוסים

ונהגו להחמיר שאין נושאים נשים מ"ז בתמוז (רמ"א תקנא ב) והטעם: ע"פ הגמרא בב"ב סוף חזקת הבתים (ס, ב) תניא אמר ר' ישמעאל בן אלישע מיום שחרב בית המקדש דין הוא שנגזור על עצמנו שלא לאכול בשר ולא לשתות יין אלא אין גוזרין גזירה על הצבור אא"כ רוב צבור יכולין לעמוד בה ובזמן מועט זה אפשר לעמוד בזה (ביאור הגר"א סט).

היעב"ץ כתב טעם משום שלא מסמנא מילתא (דיני בין המצרים ערך ד ה), בשו"ת שבות יעקב חשש לנישואים בימים אלו וכתב חמירתא סכנתא מאיסורא (ח"ב ס' לה).

ובני ספרד מותרים בנשואין עד ר"ח אב, וכמה קהילות נהגו להחמיר כבני אשכנז בנשואין מ"ז בתמוז (ר' חיים פלאזי בספרו מועד לכל חי ט ס כ"ו). מהטעם דלא מסמנא מילתא, להשתתף בחתונה בן אשכנז שרוצה להשתתף בחתונה של בן ספרד אחרי י"ז בתמוז שרי לאכול שם ואפילו לשמוע נגינת התזמורת, והטעם: כיון שהחתן עושה על פי דין יש בזה משום שמחת חתן וכלה (הגריש"א לקנות חכמה בין המצרים עמוד ג).

שבע ברכות: מותרים לעשות סעודת שבע ברכות כרגיל אף לאחר ר"ח ואף עם בשר ויין ואפילו חל בשבוע שחל בו (עיין שו"ע ורמ"א שם י).

ארוסין: אירוסין [בלא סעודה] מותר אפי' בתשעה באב, והטעם: שמא יקדימונו אחר (שו"ע תקנט א). וכן סעודת אירוסין מותר אף בשבוע שחל בו (משנ"ב תקנא ס"ק יט) ומיהו ריקודים ומחולות אסורים מ"ז בתמוז והילך אפילו בסעודת אירוסין (משנ"ב ס"ק טז).

בר מצווה: מותר לעשות סעודת בר מצווה כדרך שרגיל בכל ימות השנה, אך יעשה ללא תזמורת וכן ללא כלי שיר ומחולות, (הגריש"א לקנות חכמה בין המצרים עמוד ג). והטעם: משום שהוי סעודת מצווה (מג"א רכה ד).

תספורת

איסור תספורת וגילוח אחד אנשים, ואחד הנשים אסורים בתספורת (שו"ע תקנא ד) ומנהג בני ספרד להתיר תספורת עד שבוע שחל בו.

סריקת הראש: מותר להסתרק אפילו בשבוע שחל בו (משנ"ב תקנא סק"כ).

שער המעכב את האכילה: מותר לגלח שער המעכב את האכילה דהיינו שפם (שו"ע תקנא יג משנ"ב שם ס"ק פ). ויש שכתבו שאין להתיר זאת בשבוע שחל בו תשעה באב (קצשו"ע תככ ד).

תספורת בנשים – אשה בשעת הצורך מותרת בתספורת ולכן נהגו להתיר גילוח השערות כשכוונתה לצורך צניעות (עיין משנ"ב תקנא ס"ק עט).

בן ישיבה ספרדי שלומד בישיבה אשכנזית לענין תספורת

הגרשז"א כתב דמותר להסתפר כפי מנהגו, והטעם שלא שייך כאן "לא תתגודדו" לפי שידוע שנחלקו בזה הרמ"א והמחבר וכל

הגריש"א כתב: מן הראוי לנהוג כמנהג המקום ולא להסתפר מי"ז בתמוז (לקנות חכמה בין המצרים עמוד 14).

בן אשכנז לספר בן ספרד: מותר לבן אשכנזי לספר בן ספרד, והטעם: לפי שאבלות אינו איסור אלא בתספורת של עצמו ולא בגילוח של אחר, ולפני עיור לא שייך בכה"ג כיון שלכו"ע אין בזה איסור מדברי סופרים רק מנהג, והספרדים לא נהגו כן **הובא בספר קרא עלי מועד פרק ב הערה יג**.

חלאקה בבין המצרים

חלאקה בבין המצרים: מעיקר הדין מותר לעשות חלאקה בבין המצרים, והטעם: משום דהוי לצורך מצווה ושרי (כפות תמרים ושבעים תמרים).

יש המתירים לגלח עד שבוע שחל בו, והטעם: כיון שעיקר השמחה היא שמחה של מצווה וכיון שעיקר איסור תספורת משום מנהג ובקטנים ובגיל הרך לא החמירו, ובפרט בתספורת לחנכו למצווה (שפע חיים ח"ה ש"ס).

הגריש"א כתב, שאם נעשה בין ג' אחרי י"ז בתמוז שרי לגלח, נעשה בן ג' אחר ר"ח יש לדחות החלאקה עד אחרי ת"ב (קונטרס הליכות).

יש הנוהגים: להמתין עד אחר תשעה באב, והטעם: דכיון שיכול להשהות התגלחת עד אחרי ת"ב אין להתיר לכתחילה (שו"ת מאורי ישע), טעם אחר: אף לסוברים דשרי לגלח קטן בין המצרים מ"מ אין נכון לעשות את התספורת הראשונה מפני שיש בה ריבוי שמחה.

קציצת הציפורנים

לקצוץ ציפורנים מותר בימים אלו עד שבוע שחל בו (עיין משנ"ב תקנא ס"ק ט).

ריקודים ומחולות ושירה בפה

ריקודים ומחולות: אין לעשות ריקודים ומחולות בימים אלו **(משנ"ב תקנא ס"ק טז)**.

שמיעת כלי זמר: כמו כן אין לנגן בכלי זמר או לשמוע שירים בכלי זמר.

שירה ווקאלית [ללא כלי נגינה]: הגריש"א כתב שאין לשמוע אף ללא ליווי כלי זמר (לקנות חכמה בין המצרים עמוד 4).

בני ספרד: מנהג בני ספרד שלא לשמוע שירים בימי בין המצרים והטעם שהחמירו בשמיעת שירים: לפי שלכתחילה יש להמנע במשך כל ימות השנה לשמוע שירים, ואפי' למיקל לשמוע בכל השנה אין לו לשמוע בימים אלו לפי שהם ימי בין המצרים (אור לציון פרק כה ל' דיני בין המצרים). כלי זמר כקטניות יש

להחמיר בקטנים שהגיעו לחינוך שלא ישמעו מכלי זמר, והטעם: דכיון דאבילות דרבים היא מחמירים אף לקטנים שהגיעו לחינוך (אגרות משה ח"ד או"ח סימן כ"ק ד).

שירה בפה: אמנם שירה בפה של התעוררות שרי, והטעם: משום דאין השמחה ניכרת בפועל (שדי חמד, מל"ח י"ס"ק יט).

שירה בקבלת פנים לחתן [סנטוחה]: מותר לשיר בפה ומ"מ ימעטו בשירה ולא ישירו במחיאית כפים, והטעם: כדי שלא יבאו לידי ריקוד (הליכות שלמה יד הערה ו, הגריש"א).

שירה במסיבת תנאים: מותר לשיר בפה, והטעם: מפני שהוי סעודת מצווה, ואין לרקוד ויש למעט בשירי שמחה (הליכות שלמה פרק יד ד הגריש"א לקנות חכמה עמוד 3).

לשמוע חזנות: הגריש"א אוסר לשמוע חזנות (קונטרס בין המצרים עמוד 8), הגרשז"א כתב על חזנות לא ברירא לי מילתא (שלמי מועד סו"ס טו). ובהליכות שלמה (פרק יד הלכה ה בדבר הלכה) מובא בשמו ומ"מ נכון להימנע בימים אלו אף משמיעת שירים שאינם מביאים לידי ריקוד ואפילו קטעי חזנות וכדאי הוא בית אלקינו להתאבל עליו גם בכגון זה.

לשמוע קול זמר כדי שלא ירדם: הנוהג ברכב ובכדי שלא ירדם רוצה לשמוע קול זמר. הגריש"א כותב דמותר, והטעם: דכיון שיש חשש סכנה מותר (לקנות חכמה בין המצרים עמוד 14). הגר"ח"ק כתב, שאם ישמע שירים ודאי ירדם אם רוצה ישמע שירים של איכה או ניגון "אלי ציון" (פסקי משנה ברורה עם תשובות הגר"ח).

ללמוד נגינה וללמד נגינה: מורה נגינה ותלמיד שלומד דמפסיד שכר הלימוד ששילם מותר ללמוד וללמד עד ר"ח אב ולאחר מכן אסור (הגריש"א פסקי תשובות עמוד לה). להתלמד בעצמו: תלמיד הרוצה להתלמד מותר ובתנאי שאינו יודע לנגן היטב ומתלמד, אבל אם כבר יודע אסור (הגריש"א פסקי תשובות עמוד לה).

מרכזיה של טלפון שמשמיעה שירים בהמתנה

אם יש טירחא לנתק את השירה מותר להשאירה בימי בין המצרים, וכן המטלפן אינו צריך להימנע מלשמוע זאת, והטעם: כיון שאין שומע להנאתו אלא כדי לדעת אם הוא עדיין על קו הטלפון (הגריש"א לקנות חכמה בין המצרים עמוד 4).

להחליף צלצול במכשיר סלולארי: אין איסור ואין צריך להחליף הצלצול, והטעם: משום שאינו מיועד לשמחה, ומ"מ אם אפשר

להחליף דאורייתא לעשות כן (הגריש"א קונטרס הליכות).

ברכת שהחיינו

יש להיזהר מלברך ברכת שהחיינו בימים אלו (שו"ע תקנא יז).
והטעם: כיון שהזמן הזה הוא זמן פורענות אין לברך שהחיינו (אליה רבא תקנא מא). טעם אחר: משום שמחה (מהרי"ל אות ח), ואין הטעם משום אבילות דלא מצאנו שאכל אסור בשהחיינו (מג"א תקנא מב).
שהחיינו של שמחה: אמנם שהחיינו של שמחה כגון ברית או פדיון הבן מותר (שו"ע תקנא יז).

שהחיינו בליל י"ז בתמוז: י"א שאין לומר שהחיינו בליל י"ז בתמוז, והטעם: משום דס"ל דאבילות חלה מהערב (שו"ת חיים שאל לחיד"א ח"א כד, שו"ת שבט הלוי ח"ח קסח ז).
שהחיינו בשבת: בשבת מותר, והטעם: שהרי מעלה על שולחנו כסעודת שלמה בשעתו (לבוש תקנא יז), טעם אחר: משום עונג שבת (אבני נזר תכה) ובר"ח אב הדין כמו בשבת (משנ"ב תקנא צח ושעה"צ שם).
יש שמחמירים בשבת שלא לברך שהחיינו על בגדים, והטעם: משום שמחה יתירה שאסורה אף בשבת (אליהו זוטא תקנא ס"ק כז בשם מלבושי יו"ט, וכן בקצוש"ע).

ויש הנמנעים גם בשבת מלברך שהחיינו אף על שאר דברים, והטעם: ע"פ הסוד (האר"י שער הכונות הובא במג"א תקנא מב), והמשנ"ב (שם ס"ק צח), כתב שאין להחמיר בזה, והטעם: דהרבה אחרונים כתבו להקל.

י"ז בתמוז שחל בשבת ונדחה: י"א שמותר בשהחיינו (מג"א תקנא מג, אגרת הרמ"ז הובא בשע"ת תקנ), י"א שבלייל שבת זה מותר, והטעם: משום ספק ספיקא שמא בשבתות בין המצרים מותר לברך שהחיינו, ועוד שמא בליל י"ז בתמוז עדין לא התחילו ימי בין המצרים (ספר יקהיל שלמה סימן תקנא).

ויש אומרים: שגם לשיטות שסוברות שמותר לברך שהחיינו בשבתות בין המצרים, בשבת זו אין מברכים (זכור לאברהם הו"ד בשד"ח מערכת בין המצרים א א), והטעם: משום ששבת זו חמורה יותר משאר שבתות בין המצרים, שכן בשאר שבתות אין השבת ריע מזליה אלא שעומדות בבין המצרים, אבל י"ז בתמוז שחל בשבת היום עצמו ריע מזליה ואף שמפני כבוד השבת אין מתענים, מ"מ עיצומו של יום רע הוא ואין מברכים בו שהגיעו לזמן הזה.

שבתות מר"ח: גם למתירים עד ר"ח אב בשבתות מר"ח אב יש להחמיר (שו"ת קניני תורה ח"ו ס' לב).

פרי חדש: פרי חדש שאפשר לשומרו לשבת ישמור לשבת ויברך שהחיינו, ואם א"א לשומרו עד שבת מפני שמתקלקל

אפשר לברך עליו שהחיינו ולאכלו (תשובת מהרי"ל לו, משנ"ב תקנא ס"ק קא).

מעוברת: מעוברת מותרת באכילת פרי חדש ואינה מברכת שהחיינו (משנ"ב תקנא ס"ק צט) והטעם דשרי: שחוששים שע"י הימנעותה מלאכול יגרם נזק לולד, ומובא בשערי תשובה (שם ס"ק לה) שתאכל פרי אחר אחרי ת"ב ותברך שהחיינו ותכון לפטור את הפרי שאכלה בתשעת הימים, ולשיטת הכף החיים מברכת שהחיינו.

חולה: מותר באכילת פרי חדש ואינו מברך שהחיינו, והטעם דשרי: משום שהפירות פותחין לו תאותו לאכול דברים טובים ובמקום חולי לא קבלינן עלן (משנ"ב תקנא ס"ק צט).

כלים חדשים: אין איסור בקניית כלים חדשים, רק יש שנמנעים משימוש מחמת ברכת "שהחיינו" (משנ"ב תקנא ס"ק מה, הגרשז"א הליכות שלמה פרק יד הלכה ו).

הטוב והמטיב

ברכת הטוב והמטיב כגון שמקבל מתנה לו ולבני ביתו מברך מיד (סידור יעב"ץ, שע"ת ס"ק ז), והטעם: משום שאין בה הזכרת שהחיינו לזמן הזה דאין שייך זה לזמן פורענות (הלכות ומנהגי בין המצרים פרק ג הערה כה).

רחיצה בים

יש שמנעו עצמם מרחיצה בים, והמקור בספר מקור חיים לבעל הח"י (תקנא ס"ה) שכתב שיש להימנע מפני הסכנה וזה זמן המסוגל לרעה.

ויש שכתבו שמותר לרחוץ בים או בבריכה בימי בין המצרים, אך יזהרו משאר ימות השנה ויהיה באופן שלא יבוא לידי סכנה, והמורגל בפי הבריות דלא שרי אלא א"כ היה קודם, והטעם דשרי אם היה קודם: משום שפעם ראשונה היא שמחה (קרא אלי מועד פרק ב הערה נו), וכתב על זה הגרשז"א שאין לכך יסוד כלל וטעות (הליכות שלמה פרק יד ה וד"ה שם ואורחות הלכה שם, הגריש"א לקנות חכמה עמוד 5).

במנהג לא לאכול בשר ויין מ"ז בתמוז

יש שנהגו להימנע מבשר ויין מ"ז בתמוז עד תשעה באב (שו"ע תקנא ט), והטעם

לפי שדניאל התענה ג' שבועות, ב. דחדא צערא מ"ז בתמוז שבו הובקעה העיר עד ט"ב שנחרב הבית ג. שבטל התמיד ונסוך היין מ"ז בתמוז (ט"ז תקנא יז).

להערות והארות י. לב בעלי התוספות 6 אלעד 052-7668608
לקבלת העלון במייל: lev17382@gmail.com

אכילת בשר ושתית יין בשבתות: ומטעם זה היה צריך לנוהג
בחומרא אפילו בשבתות שבין המצרים, אלא שמפני כבוד
השבת לא החמירו (ר"ח בשם מו"ח הובא במג"א תקנא יז).